

РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО ПОНЯТТЯ «ПУБЛІЧНИЙ ІНТЕРЕС»

Дзісяк О.П.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: DzisiakO@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7130-361X>*

Шершенков Д.М.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113,
e-mail: shershenkovdm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7935-6276>*

DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC OPINION REGARDING THE CONCEPT OF «PUBLIC INTEREST»

Dzisiak O.P.,

*PhD in Law,
associate Professor of the Department
of Theory and History of State and Law of «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: DzisiakO@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7130-361X>*

Shershenkov D.M.,

*graduate student of the Department of Theory and History
of the State and Law «KROK» University of Economics and Law
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: shershenkovdm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7935-6276>*

Анотація. У статті аналізується історичний розвиток уявлень про публічні, державні та приватні інтереси з особливим акцентом на становленні людиноцентричних концепцій у суспільній свідомості. Поняття «публічний інтерес» розглядається як компроміс між інтересами держави та особи, особливо в контексті публічно-правових відносин. Досліджено еволюцію категорії «публічний інтерес» у політико-правовій науці, її взаємодію з приватними інтересами та трансформацію акцентів залежно від історичних обставин. Особливу увагу приділено впливу соціологічної школи права на формування концепції публічного інтересу, а також особливостям радянського періоду, коли інтереси індивіда замінялись інтересами партії.

Особливо акцентовано на сучасних викликах та євроінтеграційних прагненнях України, що потребують глибшого розуміння публічного інтересу як відображення суспільних потреб. Підкреслено значення збалансування публічних і приватних інтересів для вдосконалення правового регулювання, з урахуванням історичних паралелей та ідей Аристотеля, Р. Ієрінга та Дж. Локка.

Окремо розглянуто історичні традиції поділу права на публічне і приватне: публічне право спрямоване на захист колективних інтересів, тоді як приватне – на захист прав окремих осіб. Згадано внесок Р. Ієрінга у юридичну науку, який запровадив категорію інтересу в правову практику, акцентуючи на механізмах захисту інтересів у різних сферах права.

Також досліджується зміна підходів до розуміння державних інтересів, у межах яких сучасні дослідники прагнуть розмежувати поняття «публічного інтересу» та «державного інтересу». Значна увага приділена ролі Європейського суду з прав людини у встановленні балансу між приватними і публічними інтересами, де практика ЄСПЛ демонструє, як державні інтереси можуть обмежувати приватні права, визначаючи межі державної

лади.

У статті досліджуються загальні заходи, спрямовані на подолання системних проблем, виявлених у рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). До таких заходів належать удосконалення чинного законодавства, зміни у практиці його застосування та забезпечення професійної підготовки правозастосовних кадрів. Інтеграція посилань на рішення ЄСПЛ в українську судову практику сприяє зміцненню правової системи та захисту прав громадян.

Поняття «публічний інтерес» трактується як сукупність суспільних потреб, визнаних державою, реалізація яких забезпечується засобами публічного управління та спрямована на дотримання прав і свобод людини. Спостерігається поступова трансформація наукових підходів, національного законодавства та правової практики у напрямі досягнення балансу між публічними та приватними інтересами.

Ключові слова: публічний інтерес, приватний інтерес, публічно-правові відносини, Європейський суд з прав людини, євроінтеграція

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 6.

Abstract. The article examines the historical development of views on public, state, and private interests, with a particular emphasis on the emergence of human-centered concepts in public consciousness. The concept of «public interest» is analyzed as a compromise between the interests of the state and the individual, especially in the context of public-law relations. The evolution of the «public interest» category within political and legal science is studied, focusing on its interaction with private interests and the shift in emphasis based on historical conditions. Special attention is paid to the influence of the sociological school of law on the formation of the concept of public interest, as well as the historical context of the Soviet era, when the interests of individuals were replaced by those of the ruling party.

Particular focus is placed on modern challenges and Ukraine's European integration aspirations, which require a deeper understanding of the public interest as a reflection of societal needs. The importance of balancing public and private interests to improve legal regulation is highlighted, with historical parallels drawn from the ideas of Aristotle, R. Ihering, and J. Locke.

The article also explores the ancient legal traditions that distinguish public and private law, emphasizing that public law is designed to protect collective societal interests, while private law safeguards individual rights. The contribution of R. Ihering to legal theory is examined, particularly his introduction of the concept of «interest» into legal practice, which emphasizes the mechanisms for protecting interests across both public and private law.

Additionally, the article addresses the evolving understanding of state interests, noting how modern scholars distinguish between the concepts of «public interest» and «state interest». The role of the European Court of Human Rights (ECtHR) in balancing private and public interests is discussed, demonstrating how state interests may limit private rights and define the boundaries of state power.

The article also investigates general measures aimed at addressing the systemic issues identified in ECtHR decisions, including reforms to current legislation, adjustments to its application practices, and the professional training of law enforcement personnel. The integration of ECtHR rulings into Ukrainian judicial practice contributes to strengthening the legal system and protecting citizens' rights.

Thus, «public interest» is understood as a set of needs recognized by the state, which are implemented through public administration mechanisms and are aimed at safeguarding human rights and freedoms. Over time, scientific understanding, national legislation, and legal practice have evolved towards achieving a balanced relationship between public and private interests.

Keywords: public interest, private interest, public-law relations, European Court of Human Rights, European integration.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 6.

Постановка проблеми. Історичний розвиток наукових поглядів на публічні, державні та приватні інтереси відображає еволюцію суспільної свідомості, яка поступово зосереджується на людиноцентричних концепціях. Це обумовлено необхідністю пошуку балансу між інтересами держави та окремої особистості. Поява та поширення поняття «публічний інтерес» стали відповіддю на потребу такого компромісу. У публічно-правових відносинах ця категорія має ключове значення, оскільки більшість таких відносин спрямована на задоволення потреб суспільства або його основних соціальних груп. Таким чином, публічний інтерес до-

цільно визначати як систему суспільних потреб, задоволення яких забезпечується органами публічної влади в межах їх компетенції відповідно до цілей правового регулювання та принципів права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичному осмисленню категорій публічного та приватного інтересів приділяють увагу багато науковців. Наприклад, С. Савченко дослідила співвідношення цих інтересів у контексті українського досвіду. І. Жаровська у своїй праці «Публічні та приватні інтереси в механізмі сучасної державної влади» акцентує на їх взаємодії в умовах трансформації держави. О. Підпри-

гора у роботі «Розмежування і взаємодія публічного і приватного права як методологічна проблема вітчизняного правознавства» аналізує методологічні аспекти цього питання. Також заслуговують уваги інші праці, що стосуються цієї тематики.

Не вирішені аспекти загальної проблеми. Чітке визначення меж між публічними та приватними інтересами. В умовах динамічних соціальних і політичних змін відсутність єдиної концепції може спричинити суперечності у правозастосуванні.

Вплив сучасних викликів на публічний інтерес. Глобалізація, цифровізація та інші сучасні тенденції змінюють уявлення про баланс між державними та приватними інтересами. Необхідний аналіз, як ці фактори впливають на еволюцію концепції публічного інтересу.

У дослідженні приділяється увага ролі соціальних груп і громадянського суспільства у процесі формування публічного інтересу. Їхні потреби, погляди та пріоритети мають бути інтегровані в юридичні механізми, що дозволить більш ефективно враховувати інтереси різних верств населення. Це сприяє створенню збалансованих правових інструментів, які одночасно захищають права громадян і забезпечують суспільні інтереси.

Недоліки механізмів балансу між публічними та приватними інтересами. Важливо зазначити, що в українському законодавстві недостатньо розроблені механізми для досягнення гармонійного співвідношення між публічними та приватними інтересами. Актуальним залишається питання вдосконалення правових інструментів, які дозволили б ефективно захищати права громадян, зберігаючи при цьому суспільний добробут і забезпечуючи загальні інтереси.

Цілі статті. Метою дослідження є аналіз еволюції наукових поглядів на поняття «публічний інтерес» та визначення його значення у сучасному правовому регулюванні.

Основний матеріал дослідження. Поняття «суспільний інтерес» і «публічний інтерес» мають схожий зміст у історичному контексті. Проте з точки зору правової термінології більш точним є термін «публічний інтерес», який відповідає таким поняттям, як «публічне право», «органи публічної ад-

міністрації», «публічна служба», «публічно-правовий спір». Зміни у доктрині адміністративного права підтверджують цю тенденцію: концепція «державного управління» була замінена концепцією «публічного адміністрування», яка відповідає європейським стандартам.

Еволюція поняття «публічний інтерес» у політико-правовій науці демонструє поступовий перехід від пріоритету державних інтересів (етатизму) до визнання важливості прав і свобод особистості (лібералізму). У різні історичні періоди науковці надавали перевагу то приватним, то публічним інтересам залежно від ідеологічних умов. У сучасних дослідженнях дедалі більше утверджується необхідність досягнення гармонії між цими інтересами, причому гуманістичні концепції стають домінуючими [1, с. 42].

Упродовж історії державні та публічні інтереси часто перебували в конфлікті з приватними інтересами, оскільки їхнє забезпечення зазвичай передбачає обмеження або навіть неможливість реалізації останніх. Наприклад, встановлення дозвільної системи, спрямованої на підтримання правопорядку та запобігання незаконному обігу зброї, продиктоване публічним інтересом. Ця система обмежує приватні інтереси громадян, які бажають вільно купувати, володіти чи користуватися холодною або вогнепальною зброєю. Водночас у дозвільній системі проявляється і державний інтерес, спрямований на збереження монополії держави на застосування сили та забезпечення захисту її інститутів від можливого збройного протистояння з боку невдоволених верств населення.

Для порівняння, у США історичний досвід демонструє інший підхід, коли приватні інтереси щодо права володіти зброєю мають пріоритет над публічними інтересами у забезпеченні суспільної безпеки. Такий підхід дозволяє навіть вільне придбання автоматичної зброї, що підвищує ризик злочинів із використанням зброї [2, с. 35].

Один із ключових етапів розвитку концепції «публічного інтересу» пов'язаний із виникненням соціологічної школи права. Ця школа стверджувала, що реалізація інтересів кожної окремої особи можлива лише за умови належного захисту та забезпечення загальних, тобто публічних, інтересів.

У радянський період питання публічних інтересів розглядалося в рамках ідеологічних завдань партійного керівництва, спрямованих на побудову соціалістичного суспільства. Передбачалося, що після досягнення соціалізму інтереси кожного громадянина повністю збігатимуться з інтересами радянського суспільства. Проте в умовах відсутності приватної власності, державного або колективного характеру засобів виробництва, а також заборони підприємницької діяльності приватні інтереси мали лише формальне значення. Увага концентрувалася виключно на інтересах суспільства, які фактично підмінялися інтересами правлячої партії [1, с. 43].

Після проголошення незалежності в Україні почало поступово відновлюватися розуміння публічного інтересу як вираження потреб більшості населення. Ці потреби реалізуються та забезпечуються суб'єктами публічної влади в межах законодавчо встановлених повноважень. Одним із ключових проявів публічного інтересу сьогодні є євроінтеграційні прагнення українського суспільства, спрямовані на досягнення високих стандартів життя та інтеграцію до спільноти цивілізованих західних країн. Удосконалення правового регулювання співвідношення публічних і приватних інтересів потребує правильного розуміння сутності публічного інтересу.

Досліджуючи історію поняття «публічний інтерес» у публічно-правових відносинах, вчені відзначають, що поділ права на публічне та приватне існує у юриспруденції понад дві тисячі років. Ще Аристотель розрізняв два типи прав: порушення одного з них шкодить усій спільноті, а порушення іншого – кожному окремому її члену. До кінця XIX століття у правовій думці домінувала точка зору, що в публічному праві держава є головною метою, тоді як людина відіграє другорядну роль. Натомість у приватному праві людина сама є метою, а правовідносини слугують інструментом для забезпечення її існування чи статусу [1, с. 45].

У другій половині XIX століття завдяки концепціям Рудольфа Ієрінга в юриспруденції з'явилося поняття інтересу як центральної категорії права. Ієрінг проголосив, що основною метою права є захист інтересів.

Він розділив право на приватне й публічне за ознакою інтересів, які вони захищають: публічне право – загальні, суспільні інтереси, приватне право – особисті, індивідуальні інтереси. Особливу увагу він приділив способам захисту інтересів: у приватному праві захист ініціюється самим суб'єктом через подання цивільного позову, що є формою самозахисту, тоді як у публічному праві захист інтересів здійснюється з ініціативи державних органів [3, с. 178].

У цьому контексті можна згадати і Джона Локка, який вважав життя, здоров'я, свободу, захист від тілесних покарань, а також право володіння майном і землею громадянськими інтересами. Локк підкреслював важливість цих інтересів як фундаменту соціального порядку та індивідуальної свободи.

Джон Локк вважав, що обов'язком влади є забезпечення кожному громадянину і суспільству в цілому справедливого володіння такими важливими благами, як життя, здоров'я, свобода, майно, шляхом неупередженого дотримання справедливих законів [3, с. 182].

Досліджуючи співвідношення публічних і приватних інтересів у адміністративному праві, науковці зазначають, що категорії «публічне і приватне право» та «публічний і приватний інтерес» мають глибокі історичні корені і не є новими для сучасної юридичної науки. Раніше ці концепти розглядалися у межах теорії та філософії права як узагальнені теоретичні поняття, без урахування особливостей кожної галузі права.

Сучасні дослідження намагаються дистанціюватися від терміна «державний інтерес», поступово замінюючи його поняттям «публічний інтерес». Це пояснюється критикою терміна «державний інтерес», який, за деякими твердженнями, був вигаданий тоталітарними режимами для виправдання своїх дій. Натомість наголошується на існуванні загальнонаціональних інтересів, що є більш нейтральним поняттям [4, с. 104].

Разом із тим, варто зазначити, що держава є інституцією публічної влади, і тому її інтереси за своєю суттю мають публічний характер. Проблеми виникають, коли державні інтереси підміняються приватними інтересами окремих посадовців, які реалізують свої цілі через державну політику під

впливом особистих мотивів. Вибір України на користь європейської та євроатлантичної інтеграції підтверджує виправданість підходу до держави як механізму реалізації публічних інтересів і захисту приватних прав громадян [2, с. 38].

Важливу роль у розвитку поняття «публічний інтерес» відіграє практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Основна місія ЄСПЛ – пошук балансу між приватними та публічними інтересами, а також визначення меж, які держава не має права перетинати, реалізуючи публічні інтереси. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, закріплюючи ключові права і свободи, водночас чітко окреслює винятки, які допускають певні обмеження цих прав у випадках захисту публічних інтересів.

Необхідність дотримання прав, закріплених у Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, обумовлюється публічними інтересами. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 4 Конвенції, жодна особа не може бути змушена до примусової чи обов'язкової праці. Однак, ч. 3 тієї ж статті визначає, що термін «примусова чи обов'язкова праця» не охоплює низку винятків, зокрема:

- роботи, що виконуються під час законного позбавлення волі або умовного звільнення;
- військової служби або альтернативної служби, передбаченої законодавством для тих, хто відмовляється від військової служби за переконаннями;
- роботи в умовах надзвичайної ситуації або стихійного лиха, які загрожують життю чи добробуту суспільства;
- звичайних громадянських обов'язків [5].

Таким чином, Конвенція чітко визначає ситуації, коли приватні інтереси можуть бути обмежені для забезпечення публічних інтересів.

Більш конкретне співвідношення публічних і приватних інтересів розглядається у рішеннях Європейського суду з прав люди-

ни. Кожне рішення Суду фактично встановлює баланс між приватними інтересами заявника та публічними інтересами держави.

В Україні забезпечення виконання рішень ЄСПЛ регламентується ст. 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [6]. Згідно із цим законом, держава вживає заходів загального характеру для дотримання положень Конвенції, усунення системних проблем, які призвели до порушень, виявлених Судом, а також запобігання повторному виникненню таких проблем, що можуть спричинити нові скарги до ЄСПЛ.

Заходи загального характеру спрямовані на усунення системних проблем, визначених у рішеннях ЄСПЛ, та їхніх першопричин. До таких заходів належать: внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування; корекція адміністративної практики; проведення юридичної експертизи законопроектів; організація професійної підготовки представників правозастосовних органів, таких як прокурори, адвокати, працівники правоохоронних та імміграційних служб, а також працівників установ, пов'язаних із триманням осіб у місцях позбавлення волі, з акцентом на вивчення положень Конвенції та практики ЄСПЛ [6].

Інтеграція рішень ЄСПЛ у практику українських судів сприяє розвитку правової системи та зміцнює захист прав громадян. Судді використовують прецеденти ЄСПЛ для захисту індивідуальних прав, якщо це не суперечить суспільному благу та публічним інтересам.

Висновки. Публічний інтерес варто розуміти як сукупність потреб, визнаних державою, реалізація яких забезпечується через публічне управління і сприяє захисту прав і свобод людини. З часом відбувається еволюція наукового розуміння цього поняття, що знаходить відображення у вдосконаленні національного законодавства та юридичної практики, спрямованих на досягнення балансу між публічними та приватними інтересами.

Література:

1. Золотухіна Л. Історія розвитку національного законодавства в контексті реалізації «публічних інтересів». Право і суспільство. 2019. № 3. Ч. 2. С. 41–46.
2. Золотухіна Л.О. Феномен публічного інтересу як категорії адміністративного права: монографія. Херсон:

Видавничий дім «Гельветика». 2019. 478 с.

3. Андрушко А. Спірні аспекти правової природи поняття «баланс інтересів». Юридичні факти в системі правового регулювання: зб. наук. праць (Київ, 26 лист. 2015 р.). Київ: Дакор, 2015. С. 107-111.

4. Миколенко О.І. Публічний і приватний інтерес в адміністративному праві. Правова держава. 2016. № 24. С. 100-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_24_18. (дата звернення: 10.09.2024)

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 10.09.2024)

6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 10.09.2024)

References:

1. Zolotukhina, L. (2019), History of the development of national legislation in the context of the realization of 'public interests, *Pravo i suspilstvo*, №. 3, Part 2, pp. 41-46.

2. Zolotukhina, L. O. (2019), The phenomenon of public interest as a category of administrative law: Monograph, Kherson: Helvetika Publishing House, 478 p.

3. Andrushko, A. (2015), Controversial aspects of the legal nature of the concept 'balance of interests', In *Legal Facts in the System of Legal Regulation: Collection of Scientific Works* (Kyiv, November 26, 2015), Kyiv: Dakor, pp. 107-111.

4. Mykolenko, O. I. (2016), Public and private interest in administrative law, *Pravova derzhava*, №. 24, pp. 100-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_24_18. (Accessed September 10, 2024).

5. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms dated 4 November 1950. Ratified by Law № 475/97-VR dated 17 July 1997. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Accessed September 10, 2024).

6. On the execution of decisions and the application of the practice of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine dated 23 February 2006 № 3477-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (Accessed September 10, 2024).

Стаття надійшла до друку 15 вересня 2024 року